

บทที่ ๑

บทนำ

ความเป็นมา

แนวความคิดแบบสังคมนิยมได้มีอิทธิพลอย่างมากต่อนักศึกษาปริญญาชน หลังเหตุการณ์ ๑๔ ตุลาคม ๒๕๒๒ เป็นต้นมา จนกระทั่งภายหลังเกิดเหตุการณ์ที่ทำให้ภาพพจน์ของฝ่ายสังคมนิยมเสื่อมเสีย เช่น การบุกคุกคามพวกราชกิจโดยเวียดนาม การบุกคุกคามสถานศึกษาโดยสหภาพโซเวียต การต่อสู้ปราบปรามสหภาพแรงงานในโปแลนด์ และความขัดแย้งในแนวทางปฏิวัติในพรรคคอมมิวนิสต์แห่งประเทศไทย (กลุ่มเพื่อนไทยในยุโรป ๒๕๒๕: ๓๕ - ๔๔) เป็นต้น แนวความคิดสังคมนิยมจึงลดอิทธิพลลง นักศึกษาปริญญาชนหลายกลุ่มได้หันไปศึกษาแนวความคิดอื่น ๆ และทบทวนบทเรียน เพื่อแสวงหาแนวทางใหม่ (ธีรยุทธ บุญปี ๒๕๒๖: ๗ และ กาวตอไปชองชววนการนักศึกษาไทย ๒๕๒๖: ๑๔) โดยเฉพาะในระยะ ๒ - ๓ ปีที่ผ่านมา แนวความคิดมนุษยนิยมและแนวความคิดแบบอหิงสาที่ยึดหลักคุณธรรมทางศาสนา โดยเฉพาะพุทธศาสนาเป็นพื้นฐาน ได้รับความสนใจจากนักศึกษา ปริญญาชนเป็นอย่างมาก*

ในบรรดากลุ่มนักคิดแนวอหิงสานั้น สุลักษณ์ ศิวรักษ์ เป็นผู้หนึ่งที่ได้นำศาสนธรรมมาประยุกต์ใช้ในการเสนอแนวความคิดทางการเมืองได้อย่างเด่นชัด และ

---

* แนวความคิดมนุษยนิยมนี้ แม้ผู้ที่มีแนวความคิดแบบสังคมนิยมก็ได้ให้ความสนใจ เช่น ปรีชา เปี่ยมพงศ์สานต์ (๒๕๒๖: ๑๖๗ - ๑๗๐) เป็นต้น ส่วนแนวความคิดแบบอหิงสาที่ยึดหลักคุณธรรมทางพุทธศาสนา ก็มีผู้พยายามนำมาประยุกต์ใช้กับสังคมนิยม เช่น ศาสตราจารย์ นายแพทย์ ประเวศ วะสี (๒๕๒๖: ๒๒๔ - ๒๓๔) และ สุลักษณ์ ศิวรักษ์ (๒๕๒๕: ๗๑ - ๗๕) เป็นต้น

เป็นผู้ช่วยเสริมให้แนวความคิดของนักคิดทางพุทธศาสนาคนอื่น ๆ เช่น พระเทพวิสุทธิเมธี (พุทธทาสภิกขุ) พระราชวรมุนี (ประยูร ปรยุตโต) และ ศ.นพ.ประเวศ วะสี ได้รับความสนใจและเป็นรูปธรรมมากขึ้นในการนำมาแก้ไขปัญหาทางการเมือง

ตลอดช่วงเวลา ๒๐ ปีที่ผ่านมา อาจกล่าวได้ว่า สุลักษณ์ ศิวรักษ์ เป็นปัญญาชนที่มีผลงานเสนอออกสู่สังคมอย่างสม่ำเสมอ และมีบทบาทร่วมในการกระตุ้นให้นักศึกษาปัญญาชนเกิดความตื่นตัวทางการเมือง (ประสาร มฤคพิทักษ์ ๒๕๒๖: ๕) ตลอดมา โดยการกระตุ้นให้นักศึกษาปัญญาชนโคจรหนักถึงความสำคัญของคุณลักษณะพิเศษบางประการของสังคมและวัฒนธรรมไทยในอดีต ซึ่งจะช่วยให้สามารถเข้าใจสภาพสังคมไทยอย่างแท้จริง รวมทั้งสามารถนำมาปรับใช้กับสภาพสังคมไทยในปัจจุบัน เพื่อเสริมสร้างสิ่งที่ยังบกพร่องและช่วยพัฒนาประเทศให้เจริญก้าวหน้ายิ่งขึ้น

ปัจจุบันเป็นที่ยอมรับกันทั่วไปแล้วว่า การพัฒนาประเทศตามแนวความคิดแบบตะวันตกนั้น แม้จะสามารถสร้างความเจริญเติบโตทางวัตถุได้ แต่ก็อาจจะส่งผลเสียในดานสภาวะแวดล้อม และอาจทำให้ปัญหาทางสังคมทวีความรุนแรงยิ่งขึ้น ยิ่งกว่านั้นยังมีข้อจำกัดหลายประการในการนำระบบการเมืองการปกครองแบบเสรีประชาธิปไตยมาใช้ให้เกิดประสิทธิภาพในประเทศกำลังพัฒนา เนื่องจากมีพัฒนาการทางการเมืองและสังคมที่แตกต่างกับประเทศแม่แบบของลัทธิดังกล่าว ความพยายามของสุลักษณ์ ที่พยายามจะชี้ให้เห็นความสำคัญของคุณลักษณะพิเศษของไทยและภูมิปัญญาของชาติ จึงได้รับความสนใจมากขึ้นตามลำดับ

ความสำคัญของปัญหา

การเมืองกับศาสนานั้นมีความสัมพันธ์กันอย่างใกล้ชิดเสมอ (ส. ศิวรักษ์ ๒๕๒๐: ๕๗) บางครั้งศาสนาถูกใช้เป็นเครื่องมือทางการเมืองบางยุคสมัย เช่น ยุคกลางของยุโรปศาสนามีอิทธิพลถึงขนาดกำหนดทิศทางทางการเมืองของประเทศต่าง ๆ ในยุโรปได้ในลักษณะที่ผู้นำทางศาสนา คือ ผู้นำทางการเมืองที่ยิ่งใหญ่ที่สุดของยุโรป (จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, คณะอักษรศาสตร์ ๒๕๒๕: ๑๗๕ - ๒๒๕) แม้แต่ในปัจจุบันก็ยังมึนักคิดมุสลิมจำนวนมากที่ต้องการสถาปนารัฐอิสลามขึ้นมาในลักษณะที่ศาสนากับ

การเมืองการปกครองคือสิ่งเดียวกัน

สำหรับประเทศไทยซึ่งรับเอาพุทธศาสนาเป็นศาสนาประจำชาติ การเมืองกับพุทธศาสนาก็เป็นสิ่งที่แยกกันเด็ดขาดจากกันไม่ได้ อิทธิพลของพุทธศาสนาเมื่ออยู่อย่างเด่นชัดในประเพณีการปกครองมาแต่โบราณ ตั้งแต่สมัยอาณาจักรเงินยาง เชียงแสน อาณาจักรลานนาไทย และอาณาจักรสุโขทัย แม้ว่าในสมัยหลัง ๆ นั้นแต่สมัยอยุธยา เป็นต้นมา อิทธิพลของศาสนาพราหมณ์จะเข้ามาผสมผสานกับความคิดความเชื่อทางพุทธศาสนาด้วยก็ตาม (สมบัติ จันทรวงศ์ และชัยอนันต์ สมุทวณิช ๒๕๒๓: ๖) โดยพระมหากษัตริย์บางพระองค์ได้นำหลักพุทธธรรมมาเป็นแนวทางดำรงชีวิตและปฏิบัติพระราชภารกิจ เช่น หลักทศพิธราชธรรม เป็นต้น บางองค์ก็อาศัยการตีความหลักธรรมทางศาสนามาใช้ให้เป็นประโยชน์ทางการเมืองการปกครอง เช่น การยกสถานะพระมหากษัตริย์ขึ้นเป็นเสมือนพระพุทธเจ้าองค์หนึ่ง และอาศัยความเชื่อเรื่องกฎแห่งกรรม มาสร้างการยอมรับในหมู่ประชาชนว่าพระมหากษัตริย์มีบุญญาบารมีสูงจึงได้ดำรงพระอิสริยยศสูงกว่าคนอื่น ๆ เป็นต้น (จิตร ภูมิศักดิ์ ๒๕๒๒: ๕๓ - ๕๔)

ในปัจจุบันการเมืองไทยกับพุทธศาสนาได้ลดระดับความสัมพันธ์กันลงไป เนื่องจากอิทธิพลความคิดแบบตะวันตกสูงขึ้นในด้านต่าง ๆ เช่น การที่นักการเมืองและปัญญาชนมองว่าการเมืองที่ทันสมัยจะต้องพ้นจากสภาพความเชื่อถือทางศาสนา คือต้องมีลักษณะที่เป็นทางโลก หรือ secularization (Huntington 1968: 34 - 39) นอกจากนี้ ระบบการศึกษาสมัยใหม่ที่ตกอยู่ในกำมือนักวิชาการแบบตะวันตก ได้ทำให้ความสำคัญของวัดและพระในระบบการศึกษาลดความสำคัญลง ปรากฏการณ์ต่าง ๆ เหล่านี้มีส่วนลดอิทธิพลของพุทธศาสนาในทางการเมืองและสังคมลงเป็นอย่างมาก

อย่างไรก็ตาม ความเปลี่ยนแปลงทางสังคมและการเมืองไทยไม่ใช่สิ่งที่ราบรื่นนัก ในสังคมได้เกิดความตึงเครียดต่าง ๆ ในทางการเมืองประชาธิปไตย

ที่นำแบบอย่างมาจากตะวันตกก็ยังล้มลุกคลุกคลาน สิ่งเหล่านี้ได้ทำให้นักคิดบางคน * เกิดความคิดว่าน่าจะเป็นเพราะประเทศไทยพยายามเลียนแบบประเทศอื่นมากเกินไป โดยละทิ้งสิ่งดั้งเดิมและคุณลักษณะพิเศษของชาติไทยไป สิ่งที่ว่านี้ที่สำคัญที่สุดได้แก่ พุทธศาสนา ซึ่งเป็นมรดกทางวัฒนธรรมอันยิ่งใหญ่ของชาติมาตั้งแต่อดีต หากมีการนำเอาพุทธศาสนามาประยุกต์ใช้ในทางการเมืองและแก้ปัญหาสังคม ก็น่าจะเป็นประโยชน์อย่างมาก ทั้งในด้านการสร้างความต่อเนื่องทางสังคมจากอดีตถึงปัจจุบัน และการสร้างระบบการเมืองและสังคมใหม่ที่สอดคล้องกับลักษณะพิเศษของคนไทย

การศึกษาถึงแนวความคิดของบุคคลกลุ่มนี้เป็นเรื่องที่น่าสนใจ เนื่องจากเป็นความคิดที่มีเหตุผลตั้งที่กล่าวแล้ว แต่การจะศึกษาถึงความคิดของนักคิดทุกคนในแนวนี้ไม่สามารถจะทำได้ในวิทยานิพนธ์ฉบับเดียว ผู้เขียนจึงเลือกที่จะศึกษาความคิดของ สุลักษณ์ ศิวรักษ์ เพื่อเป็นตัวแทนนักคิดในแนวนี้ ทั้งนี้ด้วยเหตุผล ๒ ประการ คือ ประการแรก ผู้เขียนเป็นนักศึกษาทางรัฐศาสตร์ และสุลักษณ์ เป็นนักคิดที่เสนอให้นำพุทธศาสนามาแก้ปัญหาทางการเมือง ไรซ์เจนนีในขอเขียนและการอภิปรายต่าง ๆ มากมาย ต่างจากนักคิดท่านอื่น ๆ ที่ให้ความสนใจกับการนำพุทธศาสนามาแก้ปัญหาชีวิต หรือให้ความสำคัญกับการเผยแพร่พุทธศาสนาเป็นหลัก จะพาดพิงถึงเรื่องการเมืองก็เพียงบางส่วน และประการที่ ๒ สุลักษณ์ เป็นนักคิดที่ได้รับความนิยมมากขึ้นในปัจจุบัน ภายหลังจากที่แนวทางแก้ปัญหาทางการเมืองและสังคมควยความรุนแรงของลดระดับความสำคัญลง

ด้วยเหตุนี้ ผู้เขียนจึงเลือกศึกษาถึงความคิดทางการเมืองของสุลักษณ์ ศิวรักษ์ ซึ่งเป็นนักคิดที่ผู้เขียนตั้งสมมุติฐานว่ายอมรับอิทธิพลของพุทธศาสนาไว้มากขึ้น

* เช่น พุทธทาสภิกขุ พระราชวรมุนี (ประยูร ธมฺมปญฺโญ) ศ.ระวี ภาวิไล สุลักษณ์ ศิวรักษ์ และ ศ.นพ.ประเวศ วะสี เป็นต้น

วัตถุประสงค์

เพื่อทราบความสัมพันธ์ระหว่างอิทธิพลของพุทธศาสนากับความคิดทางการเมืองของสุลักษณ์ ศิวรักษ์ รวมทั้งขอเสนอในการนำหลักธรรมของพุทธศาสนา มาใช้ประโยชน์ทางการเมือง

ขอบเขตการศึกษา

เป็นการศึกษาเฉพาะพุทธศาสนาตามความเข้าใจของสุลักษณ์ ศิวรักษ์ ตลอดจนประสบการณ์ในชีวิต สถานการณ์ทางการเมืองที่สุลักษณ์ฯ เสนอหรือพบเห็นอยู่ และความคิดทางการเมืองที่สุลักษณ์ฯ แสดงออกมาต่อสาธารณชนเท่านั้น

สมมุติฐาน

ความคิดทางการเมืองของสุลักษณ์ ศิวรักษ์ มีลักษณะเป็นอุดมการณ์ที่ได้รับอิทธิพลจากพุทธศาสนา จึงทำให้สุลักษณ์ ศิวรักษ์ มีแนวความคิดในการแก้ไขปัญหาทางการเมืองแบบไม่มีสูตรสำเร็จและใช้วิธีการต่อสู้ที่ไม่รุนแรง

วิธีการวิจัย

เป็นการศึกษาโดยใช้วิธีสำรวจเอกสาร (documentary research) เป็นหลัก ทั้งจากเอกสารปฐมภูมิและเอกสารทุติยภูมิ (primary and secondary source) เอกสารปฐมภูมิที่สำคัญได้แก่ (๑) บทความและผลงานการเขียนของสุลักษณ์ฯ ที่ผู้ศึกษารวบรวมเพื่อให้สุลักษณ์ฯ เลือกและรับรองขอเขียนบางชิ้นว่าเป็นขอเขียนที่สุลักษณ์ฯ ประสงค์จะให้เป็นตัวแทน ที่จะ เป็นสื่อสะท้อนความคิดทางการเมืองและความเข้าใจเกี่ยวกับพุทธศาสนาของตนโดยตรง ซึ่งผู้ศึกษาจะได้ใช้เอกสารเหล่านี้เป็นฐานในการศึกษา (๒) บทความ ผลงานการเขียนอื่น ๆ และการสัมภาษณ์สุลักษณ์ฯ โดยบุคคลอื่นในโอกาสต่าง ๆ ตลอดจนบทวิพากษ์วิจารณ์ตนเองของสุลักษณ์ฯ ซึ่งผู้ศึกษาจะใช้เป็นเครื่องมือในการตรวจสอบความสัมพันธ์กับแนวความคิดของสุลักษณ์ฯ ในเอกสารขอ (๑) ส่วนเอกสารทุติยภูมิ ได้แก่เอกสารที่เป็นบทวิพากษ์วิจารณ์สุลักษณ์ฯ

ของบุคคลต่าง ๆ เท่าที่ผู้ศึกษาจะค้นคว้าได้ โดยมีแหล่งค้นคว้าเอกสารที่สำคัญได้แก่ สถาบันวิทยบริการ และห้องสมุดคณะรัฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ตลอดจนห้องสมุดของส่วนราชการ และสถาบันการศึกษาอื่น ๆ บางแห่ง

นอกจากนี้ ผู้ศึกษาใช้การสัมภาษณ์สุ่มสุ่ม และผู้ที่เกี่ยวข้องของบางคนเท่าที่จำเป็น เพื่อเสริมข้อมูลบางประการที่ยังอาจขาดตกบกพร่อง ในการสัมภาษณ์ ผู้ศึกษาจะใช้การสัมภาษณ์แบบไม่มีโครงสร้าง (unstructured interview) เพื่อความยืดหยุ่นและให้ได้ข้อมูลที่เจาะลึก ซึ่งจะทำให้การวิจัยมีความเที่ยงตรงและสมบูรณ์ยิ่งขึ้น

ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ

๑. ได้ทราบความคิดของผู้นำความคิดทางสังคมและการเมืองที่รับอิทธิพลจากพุทธศาสนาที่สำคัญคนหนึ่งในปัจจุบัน คือ สุลักษณ์ ศิวรักษ์ รวมทั้งพฤติกรรมทางการเมืองของสุลักษณ์ฯ และนักศึกษาปัญญาชนกลุ่มหนึ่งที่ได้รับอิทธิพลจากแนวความคิดดังกล่าว

๒. เป็นข้อมูลพื้นฐานที่ใช้ในการศึกษาแนวความคิดทางการเมืองของบุคคลอื่น ๆ โดยเฉพาะกลุ่มบุคคลที่ได้รับอิทธิพลจากพุทธศาสนาหรือศาสนาอื่น ๆ เป็นพื้นฐานความคิด ตลอดจนการศึกษาความคิดของสุลักษณ์ ศิวรักษ์ ในประเด็นหรือลักษณะอื่น ๆ ต่อไป

ทฤษฎีและแนวความคิดที่เกี่ยวข้อง

ก. ความคิดทางการเมือง (Political Thought)

ผู้เขียนมีความเห็นว่าแนวความคิดของสุลักษณ์ ศิวรักษ์ ในแง่หนึ่งมีลักษณะเป็นแนวความคิดทางการเมือง จากที่ผู้เขียนได้ศึกษาแนวคิด หรือ concept เกี่ยวกับความคิดทางการเมืองของนักคิดต่าง ๆ ที่สำคัญ เช่น Meehan, Strauss, นิธิ เอียวศรีวงศ์, สมบัติ จันทรวงศ์ และชัยอนันต์ สมุทวณิช เป็นต้น แล้วได้ข้อสรุปความเห็นของนักคิดต่าง ๆ เหล่านี้ ดังต่อไปนี้

๑. Eugene J. Meehan (1967: 1 - 2) มีความเห็นว่าการเมืองเป็นเรื่องราวของความคิดเห็นเชิงประเมินค่าทางการเมือง ซึ่งบางครั้งก็ไม่จำเป็นต่อกับการเมืองที่เป็นจริง หรืออาจเป็นความคิดเห็นที่ยากแก่การทำให้เป็นจริงก็ได้ แม้วการศึกษาความคิดทางการเมืองจะเกี่ยวข้องกับปรากฏการณ์ทางการเมืองในระดับหนึ่งก็ตาม

๒. Leo Strauss (1973: 9 - 15) มีความเห็นว่าความคิดทางการเมืองคือการสะท้อนความคิดหรือความหมายใด ๆ ที่มีความสำคัญทางการเมืองไม่ว่าจะเป็นความเห็นหรือจินตนาการที่เป็นหลักการเบื้องต้นทางการเมือง โดยมีเจตนาเพื่อสนับสนุนหรือป้องกันความคิดและความเชื่อเรื่องใดเรื่องหนึ่ง หรือเป็นความสนใจเฉพาะในกฎเกณฑ์หรือนโยบายทางการเมือง อยางใดอย่างหนึ่ง

๓. นิธิ เอียวศรีวงศ์ (๒๕๒๕: ๔๒ - ๔๔) มีทัศนะเกี่ยวกับความคิดทั้งหลายของมนุษย์ว่า ความคิดทั้งหลายรวมทั้งความคิดทางการเมืองมีปฏิสัมพันธ์กับสภาพแวดล้อมในสังคมหนึ่ง ๆ เสมอ กล่าวคือ ความคิดและสิ่งแวดล้อมในสังคมต่างปรุงแต่งซึ่งกันและกันตลอดเวลา ความคิดจึงไม่ได้เป็นภาพที่หยุดนิ่งและยังเป็นส่วนหนึ่งที่จะกำหนดพฤติกรรมของมนุษย์อีกด้วย

๔. สมบัติ จันทรวงศ์ และชัยอนันต์ สมุทวณิช (๒๕๒๓: ๓ - ๔) เห็นว่า นอกจากความคิดทางการเมืองจะเป็นระบบความคิดที่สะท้อนความคิดเห็นทางการเมืองหรือเป็นแนวทางปฏิบัติที่ผู้มีส่วนร่วมทางการเมืองใช้เป็นเครื่องมือในการสนับสนุนหรือโจมตีสถาบันใดสถาบันหนึ่ง ซึ่งบางครั้งอาจจะมีลักษณะเป็นจินตนาการหรืออุดมคติ และสนใจในเรื่องการวินิจฉัยเชิงคุณค่าแล้ว ความคิดทางการเมืองไม่ได้เกิดขึ้นลอย ๆ ตัดขาดจากสังคม แต่จะเป็นผลที่ได้รับจากประสบการณ์และการสังเกตการณ์ความเป็นไปของสังคมอาจเปลี่ยนแปลงไปได้ตามกาลสมัย และต้องการเผยแพร่ความคิดนั้น ๆ ให้มวลชนรับรู้และปฏิบัติตาม จึงมักมีส่วนสัมพันธ์อย่างใกล้ชิดกับอุดมการณ์ทางการเมือง

จากการศึกษาแนวคิด—เกี่ยวกับความคิดทางการเมืองดังกล่าวข้างต้น
ผู้เขียนเห็นว่า ความคิดทางการเมืองมีองค์ประกอบดังต่อไปนี้คือ

ก) ความหมาย คือ ระบบความคิดเห็นหรือความหมายใด ๆ ที่
สะท้อนหลักการเบื้องต้นทางการเมืองหรือมีความสำคัญทางการเมือง

ข) วัตถุประสงค์ เพื่อสนับสนุน, ป้องกัน หรือโจมตี ความเชื่อ
อย่างใดอย่างหนึ่งหรือสถาบันใดสถาบันหนึ่ง และเพื่อเผยแพร่ความคิดทางการเมือง
นั้น ๆ ให้มวลชนรับรู้อและปฏิบัติตาม

ค) ลักษณะ มีลักษณะเป็นการวินิจฉัยเชิงประเมินค่า (value
judgement) จะเป็นจินตนาการหรืออุดมคติก็ได้ และมีปฏิสัมพันธ์กับสภาพสังคมอย่าง
ใกล้ชิด

ผู้เขียนได้ศึกษาความคิดของสุลักษณ์ แล้วพบว่า ความคิดของสุลักษณ์
บางด้านมีลักษณะเป็นความคิดทางการเมืองตามองค์ประกอบดังกล่าวข้างต้นนี้

ข. อุดมการณ์ (Ideology)

ความคิดของสุลักษณ์ ไม่เพียงแต่มีลักษณะเป็นแนวความคิดทางการเมือง
ผู้เขียนมีความเห็นว่า ความคิดของสุลักษณ์ ยังมีลักษณะเป็นอุดมการณ์ ทั้งนี้ผู้เขียนได้
ศึกษาแนวคิด (concept) เกี่ยวกับอุดมการณ์ของนักคิดต่าง ๆ เช่น Stevenson,
Baradat, Plamenatz, Marx, Friedrich and Brzezinski และ สังคม
ศรัทธา เป็นต้น แล้วได้สรุปเกี่ยวกับความเห็นของนักคิดต่าง ๆ เหล่านี้ ดังต่อไปนี้

๑. Leslie Stevenson (1974: 7) ใคนิยามคำว่า อุดมการณ์
อย่างกว้าง ๆ ซึ่งครอบคลุมวิชาในทางสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์หลายสาขาไว้ว่า
อุดมการณ์คือ ระบบความเชื่อเกี่ยวกับธรรมชาติของมนุษย์และการดำเนินชีวิตอย่าง
เหมาะสมกับธรรมชาตินั้น

๒. Leon P. Baradat (1979: 32 - 34) ได้ให้ความหมายของคำว่าอุดมการณ์ในความหมายเฉพาะทางการเมืองว่า อุดมการณ์คือ ทักษะเกี่ยวกับการปรับปรุงสถานะที่เป็นจริงของสังคมโดยส่วนรวมในปัจจุบันให้ดีขึ้น และการถ่ายทอดอุดมการณ์จะต้องใช้คำที่คนทั่วไปเข้าใจได้ และมีลักษณะเป็นการชักจูงใจให้คนทั่วไปเชื่อและยอมรับนำมาปฏิบัติตาม

๓. John Plamenatz (ปริชา ช่างขวัญยืน ๒๕๒๔: ๒๑ - ๓๑) มีความเห็นว่า อุดมการณ์เป็นเรื่องของความเชื่อที่ใช้เป็นหลักปฏิบัติประจำของคนคนหนึ่งหรือคนกลุ่มหนึ่ง ในยุคใดยุคหนึ่ง และมีลักษณะสำคัญคือ การชักจูงจนได้รับการยอมรับโดยไม่จำเป็นจะต้องพิสูจน์ไต่ถามว่าเป็นความจริงและไม่จำเป็นต้องเป็นลายลักษณ์อักษรหรือคำพูดโดยตรง เช่น แฝงอยู่ในพฤติกรรม เป็นต้น อุดมการณ์อาจแบ่งออกได้เป็น ๒ ระดับ คือ อุดมการณ์รวม (total ideology) ได้แก่ โลกทัศน์เกี่ยวกับสิ่งต่างๆ โดยส่วนรวม และอุดมการณ์ย่อย (partial ideology) ได้แก่ อุดมการณ์เฉพาะเรื่องที่เกี่ยวข้องของอุดมการณ์รวม เช่น อุดมการณ์เกี่ยวกับการบริหาร เป็นอุดมการณ์ย่อยของอุดมการณ์ทางการเมือง เป็นต้น

๔. Karl Marx (ชัยอนันต์ สมุทวณิช ๒๕๒๓: ๔ - ๕) มีความเห็นว่าอุดมการณ์เป็นความคิดความเชื่อ หรือเป็นความสำนึกที่จอมปลอม (false consciousness) ซึ่งทำหน้าที่สนับสนุนผลประโยชน์ทางชนชั้นโดยเฉพาะ และถูกกำหนดโดยสภาพสังคมที่เป็นอยู่ ชนชั้นนำอาจสร้างและใช้อุดมการณ์เป็นเครื่องมือในการทำให้ชนชั้นผู้ถูกปกครองที่เสียประโยชน์หลงคล้อยตามและเชื่อมั่นผิด ๆ ว่า อุดมการณ์นั้นสนับสนุนผลประโยชน์ของประชาชนโดยส่วนรวม

๕. Carl J. Friedrich และ Z.K. Brzezinski (๑๙๕๖: ๗๔) ได้ให้ความหมายของอุดมการณ์โดยเน้นลักษณะในทางปฏิบัติว่า อุดมการณ์คือ แนวความคิดที่มีความคงเส้นคงวาเกี่ยวกับวิธีการที่จะเปลี่ยนแปลงและปฏิรูปสังคม โดยมีการวิจารณ์สังคมที่เป็นอยู่ในปัจจุบันหรือที่ผ่านมาในอดีตว่าผิดพลาดบกพร่องอย่างไร

๖. สังคม ศรีราช (๒๕๒๖: ๔๔ - ๔๕) ใ้ค้านิยามคำนี้ตาม

พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน (๒๕๒๕: ๔๑๑) ว่า อุดมการณ์ คือ อุดมคติอันสูงส่ง
ที่จูงใจมนุษย์ให้พยายามบรรลุถึง และให้นิยามคำว่า อุดมคติ คือ จิตนาการที่ถือเป็น
มาตรฐานแห่งความดีความงามและความจริงทางใดทางหนึ่ง ที่มนุษย์ถือว่าเป็นเป้าหมาย
แห่งชีวิตของตน ทั้งนี้จะเห็นได้ว่าสองคำนี้เหมือนกันแต่ไม่ใช่อันเดียวกัน

จากการศึกษาแนวคิด (concept) เกี่ยวกับอุดมการณ์ดังกล่าวข้างต้น
ผู้เขียนพบว่าคำว่า "อุดมการณ์" เป็นคำที่มีความหมายหลวม (vague) แล้วแต่ผู้ที้นำ
ไปใช้จะให้ความหมายเช่นไร และในวิทยานิพนธ์นี้ ผู้เขียนเห็นว่าอุดมการณ์มีองค์ประกอบ
ที่สำคัญดังต่อไปนี้

ก) ความหมาย คือ ระบบความคิดความเชื่อที่คงเส้นคงวาที่มี
การถ่ายทอดเผยแพร่ในลักษณะชักจูงใจให้เชื่อและมีผู้ยอมรับเชื่อถือว่าเป็นความจริง
และนำมาเป็นหลักปฏิบัติ อันแสดงออกถึงลักษณะของคนคนนั้นหรือกลุ่มนั้น

ข) วัตถุประสงค์ เพื่อปรับปรุงสภาพส่วนบุคคลและภาวะของสังคม
โดยส่วนรวมให้ดีขึ้น และเพื่อใช้เป็นเครื่องยึดเหนี่ยวของตนเองหรือคนในกลุ่มไว้
ด้วยกัน

ค) ลักษณะ คล้ายคลึงกับลักษณะความคิดทางการเมือง เพราะ
อุดมการณ์ทางการเมืองก็เป็นความคิดทางการเมือง แต่ความคิดทางการเมืองทั่วไป
ไม่เรียกว่าอุดมการณ์ ความคิดที่จะเป็นอุดมการณ์ได้จะต้องเป็นความคิดที่มีนัยตาม
ความหมายในข้อ ก) และในวิทยานิพนธ์นี้ผู้เขียนจะพิจารณาถึงอุดมการณ์อื่น ๆ ที่
นอกเหนือไปจากอุดมการณ์ทางการเมืองโดยตรง แต่ก็มีความสัมพันธ์เกี่ยวข้องและ
ถูกนำมาใช้ทางการเมืองเสมอ คือ อุดมการณ์ทางศาสนา

เมื่อพิจารณาตามองค์ประกอบของอุดมการณ์ดังกล่าวข้างต้น จะพบว่า
อุดมการณ์ทางการเมืองยอมรับรวมเอาความคิดทางการเมืองเข้าไว้ด้วยกันในลักษณะเป็น
ความคิดทางการเมืองที่ยึดถือต่อเนื่องมา และมุ่งจะใช้เป็นเครื่องมือชักจูงทางความคิด
แก่คนหมู่มาก และในวิทยานิพนธ์ฉบับนี้ จะใช้หลักที่ว่าเป็นเครื่องมือในการศึกษา

ความคิดทางการเมืองของสุลต่านฯ ซึ่งผู้เขียนพบว่าความคิดทางการเมืองของสุลต่านฯ มีลักษณะเป็นอุดมการณ์ตามหลักและองค์ประกอบนี้ และเป็นอุดมการณ์ในระดับอุดมการณ์รวม

ค. อุดมการณ์ที่มีอิทธิพลต่อความคิดทางการเมืองของสุลต่าน คีร์กัน

ผู้เขียนได้ศึกษาความคิดทางการเมืองของสุลต่าน คีร์กัน แล้วพบว่าความคิดทางการเมืองของสุลต่านฯ มีลักษณะเฉพาะตัว เพราะได้รับอิทธิพลมาจากการผสมผสานแนวความคิด ๒ กระแสใหญ่ ๆ คือ แนวความคิดทางการเมืองตะวันตกบางประการ กับแนวความคิดตามหลักธรรมทางพุทธศาสนา ซึ่งมีสาระสำคัญสรุปได้ดังต่อไปนี้

๑. แนวความคิดทางการเมืองตะวันตก ประกอบด้วยอุดมการณ์ของลัทธิอนาธิปไตยและประชาธิปไตย ซึ่งมีหลักการดังต่อไปนี้

ก) อนาธิปไตย (Anarchism) อนาธิปไตยเป็นลัทธิการเมืองที่เก่าแก่ในแนวความคิดแบบเสรีนิยม (liberalism) ลัทธิหนึ่ง* และมี

* ในยุโรป ลัทธินี้มีพื้นฐานมาจากความคิดเกี่ยวกับสิทธิธรรมชาติของมนุษย์ที่มีต้นกำเนิดมาจากคัมภีร์ไบเบิลของคริสตศาสนา ในสมัยกลางพวกนี้มักจะแสดงทัศนะปฏิเสธโลกในทางวัตถุและต่อต้านคุณค่าต่าง ๆ ที่ถือว่าดีงามในขณะนั้น จึงมักขัดกับทั้งอำนาจฝ่ายอาณาจักรและศาสนจักร การปฏิวัติใหญ่ในฝรั่งเศสเป็นครั้งแรกที่เกิดอนาธิปไตยโดยปราศจากการสนับสนุนจากฝ่ายศาสนา ในศตวรรษที่ ๑๘ มีนักคิดแนวนี้ที่สำคัญหลายคน เช่น ปรูตอง, บากูนิน และโกรปอตกิน เป็นต้น อย่างไรก็ตาม ในช่วงปลายศตวรรษนี้จนถึงต้นศตวรรษที่ ๒๐ ลัทธินี้ถูกนำไปใช้ในแง่ร้ายโดยพวกที่นิยมความรุนแรง ในที่สุดก็ถูกปราบปรามและประชาชนไม่อาจรับลัทธินี้ได้ต่อไป แต่ก็ยังมีกลุ่มชนเล็ก ๆ ที่มักจะไม่เปิดเผยตัวเองยึดถืออุดมการณ์นี้อยู่ในปัจจุบัน (ส. คีร์กัน

๒๕๒๐: ๑๒๘ - ๑๓๘ และ เจริญ ไชยชนะ ๒๕๑๗: ๒๐๒ - ๒๐๗)

หลักการง่าย ๆ คือ มีอุดมการณ์ที่ปฏิเสธรูปแบบการปกครองใด ๆ ทั้งสิ้น กล่าวคือ เป็นอุดมการณ์ที่เน้นในเรื่องวุฒิภาวะของมนุษย์ (human maturity) เชื่อในความสำนึกผิดชอบชั่วดีและเชื่อในความเป็นตัวของตัวเองของมนุษย์ ตลอดจนมีโลกทัศน์ทางสังคมที่ต่างไปจากคนทั่ว ๆ ไป โดยเชื่อว่าสันติสุขและระเบียบในสังคมจะดำรงอยู่ได้โดยปราศจากการบังคับ สังคมจะตั้งอยู่บนรากฐานของการพิจารณาเหตุผลทางจริยธรรม จึงมีความคิดทางสังคมที่มุ่งให้มีการเปลี่ยนแปลงสังคมในลักษณะยกเลิกอำนาจทั้งหมด ไม่ว่าจะเป็นการผูกขาดในทางเศรษฐกิจ สถาบันทางการเมืองและระบบต่าง ๆ ในสังคมที่พึ่งอำนาจเช่นนั้น แล้วทดแทนสิ่งที่ยกเลิกไปด้วยความร่วมมือกันระหว่างปัจเจกบุคคล เพราะลัทธินี้ถือว่ารัฐเป็นสิ่งชั่วร้าย รัฐบาลเป็นกลไกของการกดขี่ แต่การล้มล้างรัฐบาลมิได้หมายความว่าประชาชนทำอะไรก็ตามอำเภอใจ แต่จะต้องมีการคาดหมายให้ประชาชนได้เรียนรู้ว่าตนจะอาศัยอยู่ในสังคมใหม่ที่มนุษย์จะต้องพัฒนาตนเองได้อย่างไร ทั้งนี้อาจจะต้องใช้หลักจริยธรรมที่มีพื้นฐานจากธรรมชาติหรือศาสนาเป็นเครื่องมือ (ปรีญญา ปานทอง ๒๕๑๘: ๖๑ - ๗๗ และ แครนสตัน ๒๕๑๕: ๑๔๑ - ๑๖๘)

ในวิทยานิพนธ์นี้ ผู้เขียนจะใช้คำว่า อนาธิปไตย ในความหมายที่เป็นหลักการแห่งอุดมการณ์ทางการเมืองแบบหนึ่ง ที่เชื่อถือและศรัทธาในการปฏิเสธรูปแบบการปกครองที่มีระบบการควบคุมอำนาจใด ๆ ทั้งสิ้น โดยมีเจตนาที่จะปฏิเสธความอยู่ดีศรีธรรมและการกดขี่ในระบบสังคมและการเมืองอย่างสิ้นเชิง มิได้หมายถึงความวุ่นวายในสภาพที่ปราศจากรัฐบาลดังเช่นที่เกิดขึ้นในยุโรปเมื่อต้นศตวรรษนี้ เนื่องจากผู้เขียนพบว่าแนวความคิดทางการเมืองของสลักัษณ์ฯ บางค่านมีลักษณะสอดคล้องกับอุดมการณ์ตามหลักการของลัทธินี้ และมีคตินิยมความรุนแรงที่เกิดจากการปราศจากรัฐบาล

ข) เสรีนิยมประชาธิปไตย (Liberal Democracy)

ประชาธิปไตยไม่ว่าจะใช้ในความหมายที่มีลักษณะเป็นรูปแบบและระบบการปกครองหรือเป็นอุดมการณ์และวิถีชีวิตก็ตาม จะต้องประกอบด้วยหลักการสำคัญ ๗ ประการ (จรรยา สุภาพ ๒๕๑๘: ๓, ๗ - ๒๗ และ ชัยอนันต์ สมุทวณิช ๒๕๒๓: ๑๕ - ๒๐, ๒๓) คือ

๑) หลักเหตุผล พื้นฐานที่สำคัญยิ่งของประชาธิปไตย คือ ความเชื่อและศรัทธาในความสามารถและสติปัญญาของมนุษย์ ได้แก่ การรู้จักเหตุผล และสามารถใช้เหตุผลในการแก้ไขปัญหาค่าง ๆ รวมทั้งการร่วมมือกันทำงานสร้างสรรค์สิ่งต่าง ๆ

๒) หลักความยินยอม คือความเชื่อในเรื่องความชอบธรรมของอำนาจการปกครองของรัฐบาล เกิดจากความยินยอมของประชาชน และกำลังไม่ได้ก่อให้เกิดสิทธิที่ประชาชนจะต้องฟัง มีเพียงอำนาจอันชอบธรรมเท่านั้นที่จะเปลี่ยนกำลังมาเป็นสิทธิและหน้าที่ (รัฐไซ ๒๕๑๗: ๒๕ - ๒๗, ๔๐ - ๔๔)

๓) หลักเสรีภาพ คือความเชื่อในเรื่องสิทธิเสรีภาพที่จะแสดงออกซึ่งความเห็นอันมีพื้นฐานประการหนึ่งมาจากความเชื่อที่ว่า การสละเสรีภาพ คือการสละความเป็นมนุษย์ (รัฐไซ ๒๕๑๗: ๒๗ - ๒๘) ทำให้เกิดเสรีภาพส่วนบุคคลซึ่งถือว่าเป็นสิ่งจำเป็น แต่ก็ต้องประกอบด้วยความรับผิดชอบ เพื่อมิให้ก้าวกายเสรีภาพของผู้อื่น และเพื่อที่รัฐบาลสามารถปฏิบัติหน้าที่ได้อย่างมีประสิทธิภาพ

๔) หลักเสมอภาค คือความเชื่อที่ว่า ความเท่าเทียมกันที่สำคัญที่สุดคือศักดิ์ศรีแห่งความเป็นมนุษย์ กล่าวคือ มนุษย์ทุกคนมีความเท่าเทียมกันตามกฎหมาย และการมีส่วนร่วมทางการเมือง มิได้หมายถึงความเท่าเทียมกันในทางกายภาพและสติปัญญา จึงหมายถึงการได้รับโอกาสในการแสวงหาการศึกษา การประกอบอาชีพ สิทธิเสรีภาพทางการเมือง และการดำเนินชีวิตที่เท่าเทียมกัน

๕) หลักการปกครองตนเอง เชื่อว่าการปกครองที่ดีที่สุดคือการปกครองตนเอง รัฐควรปล่อยให้เอกชนดำเนินชีวิตในค่านต่าง ๆ เอง โดยรัฐเข้าแทรกแซงน้อยที่สุดเฉพาะกิจการที่เอกชนไม่สามารถทำได้เองเท่านั้น และปกครองโดยเปิดโอกาสให้ประชาชนแสดงความคิดเห็นและติดตามผลการปฏิบัติงานของรัฐบาลที่ตนให้การยอมรับได้โดยเสรี

๖) หลักความสามารถในการพัฒนาตนเอง เชื่อว่ามนุษย์พัฒนาตนเองได้ทั้งในด้านวัตถุและจิตใจ สามารถในการปรับปรุงตนเองให้ก้าวหน้าและมีความ

เจริญได้ทั้งในด้านความคิด สติปัญญา และวิทยาการต่าง ๆ ตลอดจนมีความรับผิดชอบ
ทำให้มนุษย์ไม่ปรารถนาการใช้กำลังและการล้มล้างด้วยความรุนแรง แต่จะใช้การ
พัฒนาอย่างค่อยเป็นค่อยไป

๓) หลักศีลธรรม คือความเชื่อที่ว่า มนุษย์เป็นผู้มีสำนึกทาง
ศีลธรรม และรัฐอยู่ได้เพราะมีเป้าหมายที่จะคุ้มครองประชาชน ดังนั้นถ้ารัฐไม่ปฏิบัติ
ความจงมุงหมายดังกล่าว คือผู้ปกครองใช้อำนาจเป็นธรรม หวงอำนาจประชาชนก็มีสิทธิ
ที่จะต่อต้านขัดขวางรัฐบาลที่ผิดสัญญาได้

ผู้เขียนพบว่าในแง่ของอิทธิพลความคิดและอุดมการณ์แบบตะวันตกนั้น สัญลักษณ์
ไคร์รับเอาหลักการบางอย่างของอนาธิปไตยและเสรีนิยมประชาธิปไตยตามความหมาย
แห่งหลักการทั้ง ๓ ดังกล่าวข้างต้นมาใช้ โดยเฉพาะการที่สัญลักษณ์ ปฏิเสธอย่าง
สิ้นเชิงต่อรัฐบาลที่กดขี่ประชาชนและต่อความอยุติธรรมในสังคม และการที่สัญลักษณ์
มีแนวความคิด เรียกร้องและยอมรับการปกครองที่ยึดหลักเหตุผลและศีลธรรมที่ต้องควบคุม
กันไปเสมอ ตลอดจนปฏิเสธการปกครองทุกรูปแบบที่มีลักษณะเป็นเผด็จการ ทั้งนี้เพราะ
โดยส่วนลึกแล้วสัญลักษณ์ ต้องการสังคมอนาธิปไตยที่มีอิสระภาพ ปราศจากอำนาจการ
ควบคุมอย่างสิ้นเชิง

๒. แนวความคิดตามหลักธรรมทางพุทธศาสนา ผู้เขียนพบว่าความคิด
ทางการเมืองของสัญลักษณ์ บางส่วนได้รับอิทธิพลจากอุดมการณ์ทางพุทธศาสนา เช่น-
เดียวกับนักคิดไทยในอดีตบางคน เช่น เทียนวรรณ และ ก.ศ.ร. กุหลาบ (ชัยอนันต์
สมุทวนิช ๒๕๒๔: ๒๘, ๒๑๒ - ๒๑๓) และหลักธรรมทางพุทธศาสนาที่มีอิทธิพลต่อ
ความคิดทางการเมืองของสัญลักษณ์ ที่สำคัญเช่น ไตรลักษณ์ อริยสัจสี่ พรหมวิหาร
และพระวินัยบางประการที่สะท้อนภาพสังคมสงฆ์ในอุดมคติ เป็นต้น ซึ่งหลักการเหล่านี้
มีสาระสำคัญสรุปได้ดังต่อไปนี้

ก) หลักไตรลักษณ์ (The Three Characteristics of
Existence) คือ หลักธรรมที่เป็นพื้นฐานความคิดของพุทธศาสนาเกี่ยวกับจักรวาล
ชีวิต และสังคม ว่าล้วนมีลักษณะสามัญ ๓ ประการควบคุมอยู่ ได้แก่ (พระราชมุนี
๒๕๒๔: ๖๗ - ๗๘)

๑) อนิจจัง (Impermanence) คือ ความผันแปร ความเปลี่ยนแปลงไม่คงที่ ได้แก่ การที่สังขตธรรม* มีการเปลี่ยนแปลงอย่างต่อเนื่องเรื่อยไป ไม่มีสิ่งใดคงที่หรือหยุดนิ่ง

๒) ทุกขัง (Stress and Conflict) คือ ความคงสภาพทนอยู่ไม่ได้ ได้แก่ ภาวะที่สังขตธรรมถูกบีบคั้นด้วยการเกิดขึ้นและสลายตัว หรือภาวะที่กดดัน ชัดแย้ง บกพร่องไม่สมบูรณ์อยู่ในตัว

๓) อนัตตา (Soullessness หรือ Non - Self) คือ ความไม่มีตัวตนที่แท้จริง กำหนดเป็นตัวตนแท้จริงไม่ได้ หรือไม่ใช่ตัวตน ได้แก่ การที่สิ่งทั้งปวงมีอยู่ แต่มีอยู่อย่างเปลี่ยนแปลงอยู่ตลอดเวลาและสืบเนื่องกัน (สันตติ) ไปเหมือนกระแสน้ำและกาลเวลาที่ผ่านมาโดยไม่ขาดตอน และเมื่อแยกองค์ประกอบ (วิเคราะห์) สิ่งต่าง ๆ แล้ว ไม่มีลักษณะใดที่คงที่ที่จะทำให้เกิดกำหนดลักษณะใดเป็นสภาวะตายตัวได้ จึงบอกไม่ได้ว่าตรงไหนคือตัวตน พุทธศาสนาเชื่อว่าความเปลี่ยนแปลงเป็นธรรมชาติของสิ่งทั้งปวงและไม่เห็นด้วยกับความคิดที่ว่า การเปลี่ยนแปลงเป็นของไม่จริง คือ มีสิ่งที่คงที่ตายตัว (อัตตา) ซ่อนอยู่หลังการเปลี่ยนแปลง

ผู้เขียนพบว่าหลักไตรลักษณ์มีอิทธิพลต่อความคิดของสัญลักษณ์ ในลักษณะที่ทำให้สัญลักษณ์ มีความคิดที่ไม่ติดยึดอยู่กับระบบแบบสูตรสำเร็จ ในลักษณะที่ว่าสังคมย่อมเปลี่ยนแปลงไปตามปัจจัยต่าง ๆ ที่ไม่มั่นคงยั่งยืน การยึดติดอยู่กับหลักการหรือแนวทางอย่างใดอย่างหนึ่ง บุคคลใดบุคคลหนึ่งว่าถูกต้องจึงไม่เหมาะสม และไม่เคื้อคร้อนที่จะรอคอยการเปลี่ยนแปลงทางสังคมที่ย่อมผันแปรและคงทนอยู่ไม่ได้เมื่อมีสาเหตุเพียงพอ

* สังขตธรรม คือ สิ่งปรุงแต่งกันขึ้นหรือประกอบกันขึ้น ในทัศนะของพุทธศาสนา จักรวาล โลก ชีวิต และสังคมล้วนเป็นสังขตธรรม ส่วนอสังขตธรรม ได้แก่ นิพพาน (การดับทุกข์สิ้นเชิง) ซึ่งเป็นจุดมุ่งหมายสูงสุดของชีวิต

จากปัจจัยต่าง ๆ ที่เกี่ยวเนื่องกันและกันตามกฎของอิทัปปัจจยตา* สุลักษณ์ฯ จึงได้ เน้นการทำงานความคิดเป็นสำคัญ เพราะสุลักษณ์ฯ เห็นว่าการทำงานความคิดอันยังผล ให้เกิดการเปลี่ยนแปลงทางสังคมเพียงจุดเดียว ก็ย่อมมีผลเกี่ยวเนื่องทำให้กระทบจุด อื่น ๆ ในสังคมให้เปลี่ยนแปลงได้เช่นกัน

ข) หลักอริยสัจสี่ คือหลักธรรมเกี่ยวกับทฤษฎีว่าด้วยความเป็นเหตุเป็นผล และการดับไปของความทุกข์ โดยอธิบาย (พระราชวรมานี ๒๕๒๕: ๘๘๓ - ๘๒๒) ว่า สภาพจิตดั้งเดิมของมนุษย์มองใส แต่เนื่องจากการไม่รู้เท่ากัน (อวิชชา) ก็เลสที่เขาคบงำจิต จิตจึงเกิดความทะยาน ออยาก (ตัณหา) เป็นสมุทัย (สาเหตุของปัญหา) ให้เกิดทุกข์ (ตัวปัญหา) คือจิตเศร้าหมองและก่อกวนการณต่าง ๆ ทางกาย วาจา และใจ ในลักษณะที่ก่อให้เกิดความเดือดร้อนใจ ซึ่งมีผลในทางสร้างปัญหาต่อไปอีก เป็น วงจรที่ไม่สิ้นสุด** ส่วนหนทางดับทุกข์หรือมรรค (วิธีการแก้ปัญห) คือ การฝึกฝน อบรมสติปัญญาด้วย คือ สมาธิ ปัญญา (ไตรสิกขา) ให้จิตฉลาดเกิดเป็นวิชา รูเท่ากัน

*กฎอิทัปปัจจยตา คือ หลักธรรมที่อธิบายเกี่ยวกับลักษณะความสัมพันธ์ของ สังขธรรมทั้งหลายที่มีความสัมพันธ์เกี่ยวเนื่อง เป็นเหตุเป็นผลซึ่งกันและกัน ไม่ได้อยู่ โดดเดี่ยวเป็นอิสระจากกัน รายละเอียดในเรื่องนี้ดูจาก พุทธทาสภิกขุ (๒๕๒๒) และ พระราชวรมานี (๒๕๒๕: ๑๐๘๖)

** วงจรนี้เรียกว่า "ไตรวัฏฏ์" (กิเลส - กรรม - วิบาก) ปราบฎการณ ทางจิตเหล่านี้ไคสะทอนหลักธรรมที่เป็นพื้นฐานทางจริยธรรมแบบพุทธ ที่สำคัญประการ หนึ่งคือ "กฎแห่งกรรม" ซึ่งมีสาระสำคัญว่า ผู้ใดทำกรรมอย่างใดย่อมได้รับผลจาก การกระทำของตนเอง (สุชีเพ ปุญญาภาว ๒๕๒๔: ๘๓) ดังนั้นการที่มนุษย์มีทุกข์ หรือคับทุกข์ไคจึง เป็นผลจากการกระทำของตนเอง ไม่อยู่ใคการลงโทษหรือการไคภัย ของพระเจ้าหรือพรหมลิขิต มนุษย์ในทัศนะของพุทธศาสนาจึงเป็นผูมีเกียรติที่ จะเลือก ลีขิตชีวิตของตนเองไคอย่างอิสระชน

ไม่ถูกกิเลสครอบงำ จิตก็จะเป็นอิสระ ผ่องใส และปราศจากทุกข์โดยสิ้นเชิง (นิพพาน) เป็น นิโรธ (ภาวะที่ปัญหาถูกขจัดที่ต้นเหตุอย่างสิ้นเชิง)

ผู้เขียนพบว่าอิทธิพลของหลักอริยสัจสี่ ทำให้สัญลักษณ์ มีทัศนะต่อธรรมชาติของมนุษย์ในลักษณะที่มีความศรัทธาในความสามารถของมนุษย์ จึงมุ่งเน้นการแก้ปัญหาด้วยการเสริมสร้างปัญญาแก่ปัจเจกชนเป็นสำคัญ ซึ่งเป็นพื้นฐานที่สำคัญอย่างหนึ่งของความคิดของสัญลักษณ์

ค) พรหมวิหาร คือ หลักธรรมเกี่ยวกับวิธีการอบรมจิต (ภาวนา) และเป็นพื้นฐานทางจริยธรรมแบบพุทธ ที่สำคัญอีกประการหนึ่งคือ การไม่เบียดเบียนผู้อื่นและตนเอง ไค้แก่ (สุชีพ ปุณฺณานุปาท ๒๕๒๔: ๔๒๕) เมตตา คือความมีไมตรีจิตคิดจะมีความสุข ซึ่งจะเป็นสาเหตุทำให้ละความคิดปองร้าย (พยาบาท) ไค้ กรุณา คือ ความเอ็นดูคิดจะช่วยให้พ้นทุกข์ ซึ่งจะเป็นสาเหตุทำให้ละการคิดเบียดเบียน (วิหิงสา) ไค้ มุทิตา คือ พลอยยินดีเมื่อผู้อื่นไค้ดี ซึ่งจะเป็นสาเหตุทำให้ละความริษยา (อรติ) ไค้ และ อุเบกขา คือ การวางใจเป็นกลาง ซึ่งจะเป็นสาเหตุทำให้ละความชังใจ (ปฏิฆะ) ไค้

ผู้เขียนพบว่าหลักพรหมวิหาร เป็นสาเหตุหนึ่งที่ทำให้ความคิดในการแก้ไข ปัญหาของสัญลักษณ์ มีลักษณะเป็นแนวทางสันติวิธี และเป็นวิถีทางในการต่อสู้เพื่อขจัด การกดขี่เบียดเบียนเพื่อนมนุษย์ด้วยกัน

ง) หลักพระวินัยบางประการที่สะท้อนภาพสังคมในอุดมคติ สิ่งปรารถนาสูงสุดทางพุทธศาสนา คือ นิพพาน ไค้แก่ ความหลุดพ้น (วิมุตติ) จากความยึดมั่นถือมั่นในสิ่งทั้งปวง ดังนั้น สังคมสงฆ์ซึ่งเป็นแบบอย่างของสังคมที่ดีในทัศนะของชาวพุทธ จึงมีลักษณะสำคัญที่สะท้อนมาจากพระวินัยบางส่วน ดังต่อไปนี้

๑) รูปแบบสังคม สังคมสงฆ์เน้นในเรื่องอิสรภาพ คือ เป็นสังคมที่ให้อิสระเต็มที่ เพื่อเปิดโอกาสให้สมาชิกของสังคมสามารถฝึกฝนการพัฒนาตนเอง และทำประโยชน์แก่ผู้อื่นอย่างเต็มกำลัง ระเบียบข้อบังคับทางสังคม (พระวินัย) มีน้อยที่สุดเท่าที่จำเป็นแก่สมาชิกโดยส่วนรวม (สุชีพ ปุณฺณานุปาท ๒๕๒๔: ๑๔๐)

๒) รูปแบบการปกครอง นับได้ว่ามีความอ่อนตัวมากที่สุด
 เรียกว่าระบบอภิชนาธิปไตย (สุชีพ ปุณฺณานุภาพ ๒๕๒๔: ๒๑๗ - ๒๒๐) ได้แก่
 การมอบหมายให้พระเถระผู้ใหญ่ปกครองดูแลสั่งสอนศิษย์ของแต่ละคนเป็นอิสระแก่กัน
 และผู้จะมาบวชก็มีสิทธิ์ที่จะเลือกบวชอยู่ในสำนักของพระเถระรูปใดก็ได้ที่มีความสามารถ
 เพียงพอ

๓) ความสัมพันธ์ในสังคม แม้จะมีระบบการเคารพในอาวุโส
 แต่เมื่อถึงเวลาประชุมทำกิจธุระของสงฆ์ (สังฆกรรม) แล้ว พระทุกรูปมีสิทธิ์ที่จะพูด
 และแสดงมติเท่าเทียมกันทั้งสิ้น และต่างก็มีหน้าที่ต้องเข้าร่วมกิจกรรมของสงฆ์ จะขาด
 โดยไม่มีเหตุผลหรือไม่บอกกล่าวไม่ได้ (พระราชวรมณี ๒๕๒๕: ๔๔๔ - ๔๕๑, ๔๕๔)

๔) การแก้ไขปัญหาคความขัดแย้งในสังคม อาศัยสันติวิธีทั้งสิ้น
 เช่น การเปิดโอกาสให้พระภิกษุอื่นวิพากษ์วิจารณ์ได้ (การปวารณา) การพิจารณาคน
 เอง (ปลงอาบัติ) การพิจารณาข้อพิพาทโดยใช้ธรรมวินัยเป็นเกณฑ์ตัดสิน และการให้
 สงฆ์ลงพรหมทัณฑ์ คือ ไม่คบค้าสมาคมด้วย เป็นต้น (สุชีพ ปุณฺณานุภาพ ๒๕๒๔: ๒๓๓,
 ๒๔๖ - ๒๕๘, ๒๘๓)

๕) กรรมสิทธิ์ในทรัพย์สิน สังคมสงฆ์เน้นการไม่สะสมทรัพย์สิน
 ส่วนตัวนอกจากของใช้ส่วนตัวที่จำเป็นเท่านั้น ทั้งนี้เพราะการมีทรัพย์สินมากเป็น
 พันชนาการอย่างหนึ่ง และเป็นเหตุให้เกิดกิเลสและทุกข์ ดังนั้นเมื่อภิกษุได้ทรัพย์สิน
 ส่วนเกินมาจะต้องอนุญาตให้ภิกษุของอื่นมีกรรมสิทธิ์ร่วม (วิกัป) หรือให้เป็นทรัพย์สิน
 ของสงฆ์ไป แม้แต่สิ่งที่มีผู้ปวารณาให้ไว้ หากยังไม่ต้องการใช้ก็ต้องฝากไว้กับฆราวาส
 ให้ดูแลแทน ฆราวาสที่ทำหน้าที่แทนสงฆ์เรียกว่า ไวยาวัจกร (สุชีพ ปุณฺณานุภาพ
 ๒๕๒๔: ๑๕๕, ๑๕๗ - ๑๕๘, ๑๖๕, ๑๗๓, ๑๘๘, ๒๗๒)

ผู้เขียนพบว่า แนวความคิดตามหลักธรรมทางพุทธศาสนาที่จะนำมาใช้เป็น
 เครื่องมือในการศึกษาความคิดของสุลักษณ์ฯ สรุปได้ดังต่อไปนี้ คือ สุลักษณ์ฯ ไม่
 ยึดถือรูปแบบตายตัวในการแก้ไขปัญหของบ้านเมืองและสังคม โดยเห็นว่าทุกสิ่งทุก
 อย่างต้องเปลี่ยนแปลงอยู่เสมอ จะยึดหลักเกณฑ์ใดหรือบุคคลใดเป็นหลักอยู่เรื่อยไป

ไม่ได้ แต่มนุษย์มีสติปัญญาและรู้จักใช้ปัญญาแก้ปัญหา จึงจำเป็นที่จะต้องส่งเสริมให้บุคคลใช้สติปัญญาแก้ปัญหาในสังคม ทั้งการแก้ปัญหานั้นสมควรจะต้องดำเนินไปในแนวทางสันติ อนึ่ง สังคมที่ดีควรเป็นสังคมที่ให้อิสระภาพแก่มนุษย์ที่จะพัฒนาตนเองและสังคม ตลอดจนรับผิดชอบอย่างเสมอภาคกัน

๓. สรุป จากการศึกษาความคิดทางการเมืองของสุลักษณ์ กับหลักอุดมการณ์ทั้ง ๒ กระแส คือแนวความคิดทางการเมืองตะวันตกและหลักธรรมทางพุทธศาสนาตามข้อ ๑. และ ๒. ผู้เขียนพบว่าความคิดทั้ง ๒ กระแสนี้ไม่ได้ขัดแย้งกัน แต่สามารถประสานเกื้อกูลกันได้ เพราะต่างก็มีความเชื่อมั่นศรัทธาในความสามารถและสติปัญญาของมนุษย์เป็นพื้นฐานความคิด กล่าวคือ เมื่อพิจารณาจากแนวความคิดที่ว่าลัทธิที่เป็นมาตรฐานทางการเมืองในแง่การใช้อำนาจของผู้ปกครองจากน้อยที่สุด ไปหามากที่สุด คือ อนาธิปไตย - ประชาธิปไตย - เผด็จการ ผู้เขียนพบว่าความคิดทางการเมืองของสุลักษณ์ มีลักษณะเป็นอุดมการณ์ที่อยู่ระหว่างอุดมการณ์ของลัทธิอนาธิปไตยกับลัทธิประชาธิปไตย โดยในส่วนลึกสุลักษณ์ มีแนวความคิดต้องการสังคมที่มีลักษณะเป็นอนาธิปไตย ซึ่งก็สอดคล้องกับสังคมสงฆ์ที่เน้นความสำคัญของอิสรภาพของปัจเจกชน โดยเฉพาะในยุคแรก ๆ ที่สังคมสงฆ์ประกอบด้วยพระอริยสาวกผู้เจริญแล้วในคันถุกรรม สงฆ์ในช่วงนี้จึงมีความสงบเรียบร้อยและพระพุทธเจ้าก็ไม่ทรงบัญญัติวินัยใดๆ เลย อย่างไรก็ตาม สุลักษณ์ ยอมรับข้อจำกัดที่เป็นจริงอยู่ในสังคมปัจจุบันที่การใช้อำนาจปกครองยังมีอิทธิพลอยู่ จึงทำให้สุลักษณ์ ยอมรับสังคมที่มีลักษณะเป็นประชาธิปไตยและปฏิเสธเผด็จการ ลักษณะประชาธิปไตยนี้ต้องไม่ใช่เป็นแต่เพียงรูปแบบ ซึ่งก็สอดคล้องกับสังคมสงฆ์ตามพุทธบัญญัติ ลักษณะเด่นของหลักประชาธิปไตยแบบพุทธคือ สมาชิกในสังคมต้องทำหน้าที่ต่อสังคมและไปแสดงความคิดเห็นหรือมติต่าง ๆ โดยเสรีและเสมอภาค แต่จะละเลยหน้าที่ไม่ได้

นอกจากนี้ ผู้เขียนพบว่าหลักธรรมทางพุทธศาสนาบางส่วนยังสอดคล้องกับหลักการของลัทธิประชาธิปไตย ที่สำคัญได้แก่ หลักอริยสัจสี่กับหลักเหตุผลในการแก้ไขปัญหา เพราะต่างก็เน้นการแก้ปัญหาโดยอาศัยสติปัญญา และต่างก็เป็นพื้นฐานเชื่อมโยงกับหลักการอื่น ๆ ต่อไป โดยเฉพาะหลักการทางจริยธรรมแบบพุทธ ซึ่งมีพื้นฐานจาก

กฎแห่งกรรม และหลักพรหมวิหาร ก็สอดคล้องกับหลักศีลธรรมและหลักความสามารถ ในการพัฒนาตนเองของประชาธิปไตย ทำให้ทั้งพุทธศาสนาและประชาธิปไตยเน้นการ แก้ปัญหาด้วยความไม่รุนแรง หรือสันติวิธี (nonviolence)

อนึ่ง แม้วผู้เขียนจะได้คำนึงถึงปัญหาเรื่องอคติ (bias) ในการเลือกรับ ข้อมูลเฉพาะส่วนที่สนับสนุนสมมุติฐานที่ตั้งไว้ และพยายามตั้งคำถามแย้งสมมุติฐาน โดย นำข้อมูลที่อาจตีความได้ว่าขัดแย้งหรือสอดคล้องกับสมมุติฐานมาเปรียบเทียบกันตลอดเวลา ทั้งนี้ได้พิจารณาถึงปัจจัยเกี่ยวกับสภาพแวดล้อมและความเป็นมาของข้อมูลประกอบเช่น ความข้อนั้นแสดงต่อบุคคลกลุ่มใด ในโอกาสอะไรและสภาพสังคมทั่ว ๆ ไปขณะนั้นเป็น เช่นไร เป็นต้น เมื่อผ่านกรรมวิธีดังกล่าวพอสมควรแล้วจึงได้เชื่อตามสมมุติฐาน แต่ ผู้เขียนเชื่อว่าถึงอย่างไรการประเมินค่านิยม (value judgement) จะเป็นข้อจำกัด ของวิทยานิพนธ์ฉบับนี้ เพราะผู้เขียนมุ่งศึกษาเพื่อจะพยายามทำความเข้าใจทัศนะของ สุลักษณ์ฯ เป็นสำคัญ จึงไม่ได้เอาใจใส่หลักฐานที่แย้งหรือตรงข้ามกับความคิดของ สุลักษณ์ฯ และการประเมินค่าสุลักษณ์ฯ โดยผู้อ่านเท่าที่ควร ฉะนั้นวิทยานิพนธ์ฉบับนี้จึง อาจมีลักษณะเป็นฝักฝ่ายอยู่บ้าง จึงสมควรจะได้ศึกษาให้กว้างขวางยิ่งขึ้นในโอกาสต่อไป

โครงร่างของวิทยานิพนธ์

วิทยานิพนธ์ฉบับนี้มีโครงร่างดังนี้คือ

บทที่

๑. บทนำ
๒. ประวัติ ประสพการณ์ และความคิดทาง การเมืองของสุลักษณ์ ศิวรักษ์
๓. การวิเคราะห์อิทธิพลของพุทธศาสนาต่อความ คิดทางการเมืองของสุลักษณ์ ศิวรักษ์
๔. บทสรุป